

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Eripedagoogika ja logopeedia õppekava

Signe Tohv

TOIMETULEKUÕPPE LISAÕPPE AASTA ÕPILASTE TOETAMISE VÕIMALUSED
JÄTKUÕPPESSE ASUMISEL KOOLIDE ÕPPEKAVADE NING ÕPETAJATE
HINNANGUTE PÕHJAL
Magistritöö

Juhendajad: nooremlektor Eija Sõukand
professor Evelyn Kiive

Tartu 2023

RESÜMEE

Toimetulekuõppe lisaõppe aasta õpilaste toetamise võimalused jätkuõppesse asumisel koolide õppekavade ning õpetajate hinnangu põhjal.

Eestis on toimetulekuõppe lisaõppe aasta lõpetanud aastatel 2011-2021 kokku 328 õppijat. Neist 81 on jätkanud oma haridusteed kutseõppeasutuses (Centar, 2022). Arvestades toimetulekuõppekaval õppijate arvu stabiilset kasvu ja ka kutseõppe asutuste suurenevat erialavalikut toimetuleku õppekava lõpetanule, võiks jätkuõppesse asunute arv olla suurem. Kutse omandamine ja tööturule suundumine võimaldavad mõõduka intellektipuudega noorel leida eneseteostus ja seeläbi olla täieõiguslik ühiskonnaliige.

Magistritöö eesmärk oli välja selgitada, kuidas on toimetuleku lisaõppe aasta õppijate õppekorraldus kajastatud kooli õppekavades arvestades õppijate jätkuõppele suundumist ning lisaõppe aastal õppijaid õpetavate õpetajate teadlikkus õppijate jätkuõppe võimalustest. Uuriti kümne kooli õppekavasid ja küsitluses osales seitse toimetulekukooli õpetajat, kes on viimasel kolmel aastal õpetanud lisaõppel õppijaid. Õppekavade uuringust selgus, et on koole kus õppekavas on välja toodud kõik võimalused, mida pakutakse õppijale jätkuõppesse suundumisel. Õppekavas on välja toodud hariduslikud eesmärgid, kutse-eelõppe eesmärgid ja ka sotsiaalsete pädevuste eesmärgid. Samas on koole, kus info õppekavades on üldine ning on koole kus info lisaõppe kohta üldse puudub. Õpetajate küsitlusest selgus, et õpetajad hindavad oma toetamise võimalusi pigem heaks, kuid neil on puudu infost, mis annaks ülevaate jätkuõppe võimaluste kohta.

Märksõnad: toimetulekuõpe, lisaõpe, õppekava, üleminekukuplaan

ABSTRACT

The possibilities of supporting moderately intellectually disabled students' education in supplementary year for starting continuous education based on school curricula and teachers' assessment.

In Estonia, a total of 328 students have completed the additional study year of moderately intellectually disabled students' education in the years 2011-2021. Eighty-one of them have continued their education in a vocational educational institution (Centar, 2022). Considering the stable growth of the number of students with moderate intellectual disabilities and also the increasing choice of specializations of vocational education institutions for them, the number of those who have started continuing education could be higher. Acquiring a profession and entering the labour market enable a young person with moderate intellectual disabilities to find self-fulfilment and thereby be a full-fledged member of society.

The aim of the master's thesis was to find out how the study organization of the students of the continuous study year is written in the school curricula, taking into account the direction of the students to further education, and the awareness of the teachers who teach the students in the continuous study year about the possibilities of the students' further education. Curricula of ten schools were studied, and seven teachers from moderate intellectual disability schools, who have been teaching students with moderate intellectual disabilities in continuous education for the last three years, took part in the survey. The study of the curricula revealed that there are schools where the curriculum outlines all the possibilities that are offered to the learner when going to continue education. Educational goals, pre-vocational training goals and social competence goals are outlined in the curriculum. At the same time, there are schools where the information in the curricula is general, and there are schools where there is no information about continuous education at all. The survey of teachers revealed that teachers rate their options for supporting students with moderate intellectual disabilities as rather good, but they lack information that would give an overview of all continuous learning opportunities.

Key words: education for moderately intellectually disabled students, continuous learning, curriculum, functional curriculum

SISUKORD

RESÜMEE.....	2
ABSTRACT.....	3
SISSEJUHATUS	5
TEOREETILINE ÜLEVAADE.....	6
Intellektipuude olemus.....	6
Mõõduka intellektipuudega laste õpetamise eripärad.....	7
Kooli õppekava, individuaalne õppekava, üleminekuplaan	9
Lisaõppe korraldus.....	10
Toimetulekuõppe lõpetanud õppija jätkuõppe võimalused	11
Uurimisprobleem	12
METOODIKA	13
Valim.....	13
Andmekogumine.....	14
Andmeanalüüs.....	15
TULEMUSED	16
Õppekavade lisaõppe info analüüs.....	16
Õppekavades sisalduv õpetajaid toetav info	20
Õpetajate küsitluse analüüs.....	20
Lisaõppel õppetöö planeerimine	21
Õpetajate teadlikkus toimetulekuõppe lõpetanute jätkuõppe võimalustest	23
ARUTELU.....	27
TÄNUSÕNAD.....	32
AUTORLUSE KINNITUS	33
KASUTATUD ALLIKAD	34
LISAD.....	38

SISSEJUHATUS

Intellektipuue ei ole haigus, see on püsiv seisund, mis avaldub lapseas. Intellektipuue võib olla kerge, mõõdukas, raske või sügav. Piiratud on tunnetustegevus, kõne, motoorika ja sotsiaalsed võimed (Raudmees, 2016). Mõõduka intellektipuudega õpilased õpivad valdavalt toimetulekuõppekava järgi. Toimetulekuõpet reguleerib Vabariigi Valitsuse 16. detsembri 2010. a määruse nr 182 „Põhikooli lihtsustatud riiklik õppeava“ lisa 2. Antud lisas on märgitud, et toimetulekuõppe põhiülesanne on toetada mõõduka intellektipuudega õpilase arengut ning tema kujunemist Eesti kodanikuks, kes tuleb eluga toime tuttavates tingimustes ja teeb võimetekohast praktilist tööd (Põhikooli lihtsustatud..., 2011).

Õppeaastal 2022/23 õpib toimetulekuõppekaval 722 õppijat. Õppijate arv on olnud stabiilses tõusus, võrdluseks 2015/16 õppeaastal õppis toimetulekuõppekaval 632 õppijat (Haridussilm, 2023). Toimetuleku õppekava järgi saab laps omandada põhihariduse üheksa aastaga, kuid võib lapsevanema soovil jääda lisaks pikendatud õppele kaheks aastaks. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse alusel on õppijatel võimalik saada veel lisaõppe aasta, seega võib õpe kesta kokku 12 aastat (Põhikooli ja gümnaasiumi..., 2011). Haridus ja Teadusministeerium (2022) sätestab: Kooli pidaja võib pakkuda lisaõpet põhikooli lõpetanule, kellele tulenevalt hariduslikust erivajadusest on vaja pakkuda täiendavat ettevalmistust ja tuge sujuvaks jätkamiseks või tööturule üleminekuks. Lisaõpe kestab ühe õppeaasta ja osalejatele võimaldatakse juhendatud õpet, mis koosneb üldhariduslikukust õppest, kutsealasest ettevalmistusest ning sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arendamisest. Kutsealast ettevalmistust tehakse koostöös kohase kutseõppeasutuse või tööandjaga. Igale õppijale koostatakse üleminekuplaan, kus määratakse tema konkreetne õppe sisu ja päevakava (Haridus ja Teadusministeerium, 2022).

Käesolevas töös käsitletakse lisaõppe korraldust, pidades silmas õppijate jätkuõppesse suundumist, toimetulekuõppekaval õpetavate koolide õppekavades, lisaks uuritakse lisaõppe aastal õpetavate õpetajate teadlikkust õppijate lisaõppe õppetöö planeerimisel, arvestades õppija jätkuõppesse asumist.

TEOREETILINE ÜLEVAADE

Intellektipuude olemus

Intellekt võimaldab inimesel sooritada psüühilisi tegevusi ja kohaneda tegelikkusega.

Intellektil omaette ei ole kindlat ühest tunnust. Seda saab hinnata erisuste ja spetsiifiliste võimete kaudu (Psüühika- ja käitumishäirete klassifikatsioon RHK-10, 1995). Mõttus, Allik ja Realo (2011) on välja toonud, et intelligentsus on vaimne võimekus, mis avaldub väga mitmes olukorras, kaasa arvatud juhud, kui inimene peab lahendama psühholoogide koostatud ülesandeid. Psüühika- ja käitumishäirete klassifikatsioonis (1995) ehk RHK 10-s on intellektipuue välja toodud nelja vaimse alaarengu tasemenä: kerge vaimne alaareng (IQ 50 - 69), mõõdukas vaimne alaareng (IQ 35 - 49), raske vaimne alaareng (IQ 20 - 34), sügav vaimne alaareng (IQ alla 20) (Psüühika- ja käitumishäirete klassifikatsioon RHK-10, 1995).

Kerge intellektipuue on umbes 85% intellektipuudega inimestest. Kerge intellektipuue on vahel märgatav juba lapseas, kuid enamasti tekivad raskused akadeemilise tegevuse alguses (Kreegipuu, 2011). Kõne areng võib olla aeglasem, kuid enamasti on kerge intellektipuudega inimeste kõne lõpuks piisav, et osaleda igapäevaelus. Nad saavad oma eluga iseseisvalt hakkama: töötavad, kasutavad raha otstarbekalt, loovad pere (Kreegipuu, 2011).

Umbes 10% inimestest, kellel on intellektipuue, on mõõduka intellektipuudega. Nad omandavad elementaarse keeleoskuse aeglaselt ning õppimisvõime ja akadeemiliste oskuste omandamine on piiratud (Patel, Cabral ja Merrick, 2020; Kõrgessaar, 2020). Mõõduka intellektipuudega inimene vajab pidevat tuge toimetulekuks igapäevaeluga. Kuna intellektipuue on seisund, siis on kõrvalist abi vaja kogu elu, see tähendab, et nad vajavad tuge ja kõrvalist abi ka õpingutes ning ka edaspidi tööturule suundudes. Neil on raske aru saada abstraktsetest asjadest, neil on raske kohaneda ning mõista käitumisnorme (ICD-11, 2019; Raudmees, 2016).

Raske intellektipuude esinemissagedus on umbes 3% kõikidest intellektipuude juhtumitest. Enamasti elavad nad hoolekandeesutustes, vajavad tuge ööpäevaringselt, suudavad mõista lühikesi ja lihtsaid korraldusi (Mõttus, Allik ja Realo, 2011).

1-2% intellektipuuetega inimestest on sügava intellektipuudega. Nad ei suuda iseseisvalt enda vajaduste eest hoolitseda ja seetõttu vajavad pidevat järelevalvet (Mõttus, Allik ja Realo, 2011).

Mõõduka intellektipuudega laste õpetamise eripärad

Waiss, Markowitz ja Kiel (2018) uurisid mõõduka ja raske intellektipuudega õpilaste õpetamisele pandud nõudeid kaasava hariduse kontekstis Saksamaal, rõhudes oskustele, hoiakutele ja teadmistele, mida õpetajad vajavad. Rühmaaruteludele tuginedes kategoriseeriti nende oskused teadmised ja hoiakud. Uuringust selgus, et võtmeoskused individuaalse ja diferentseeritud õppetöö elluviimiseks on pidev improvisatsioon, pidev õppimisvõimaluste pakkumine ning mitmekülgsed ja individuaalselt kohandatud õppematerjali loomine. Toodi välja ka koostöö, nii kooli siseselt kui ka kooliväliste meeskondadega ning õpilase ja õpetaja suhte põhinemine tunnustamisel ja avatusel. Õpetaja peab eelkõige keskenduma positiivsele, olenemata sellest, milline on õpilase käitumine. Samuti jõuti järeldusele, et selline õpetamine nõuab õpetajalt ka enda vaimse ja füüsilise tervise eest hoolitsemist. Selles, milline peaks olema tunni eesmärk jäädi eriarvamusele, osad õpetajad ja direktorid leidsid, et see peaks olema sotsiaalsete pädevuste arendamine, teised aga leidsid, et teadmiste edastamine on kooli põhitegevus (Waiss, Markowitz ja Kiel, 2018).

Toimetuleku õppekava järgi õppivad õpilased on väga heterogeenne, õpilaste tase ühe klassi piires on väga erinev. Erinevused seisnevad nii vaimsetes kui füüsilistes eeldustes, kasvukeskkonnas kui sotsiaalses taustas ja huvides. Selliste õppijate puhul ei ole kaasamine lihtsalt pääsu võimaldamine tavaharidussüsteemile, vaid õppija võimalust olla kaasatud õppetegevusse tema jaoks tähenduslikul moel, eesmärgiga olla kogukonna täieõiguslik liige (Palgi, 2013).

Õpetajate ja tugispetsialistide kvalifikatsiooninõuded on määratud Vabariigi Valitsuse määrusega *Direktori, õppealajuhataja, õpetajate ja tugispetsialistide kvalifikatsiooninõuded*. Antud määrus sätestab, et eritoe või tõhustatud toe otsusega õpilasi võib õpetada nüüdsest ka eripedagoogi kvalifikatsiooninõuetele vastav õpetaja (Riigi Teataja, 2022). Eripedagoogiline pädevus on oluline komponent õpetaja oskuste ja hoiakute kujundamisel, õpetades mõõduka intellektipuudega lapsi.

Mõõduka intellektipuudega õpilasi õpetades on mõistlik õpetamisel keskenduda tema tugevustele ning kasutada neid tugevusi nõrkuste kompenseerimiseks. Seega on kvaliteetne üldharidus oluline komponent noore inimese integreerumisel ühiskonda peale põhihariduse omandamist. Põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava lisa 2, mis reguleerib toimetulekuõpet, märgib ära, et õppekava lõpetanu teeb võimalusel lihtsat praktilist tööd (Põhikooli lihtsustatud..., 2011). Seega on toimetulekuõpet pakkuvatel koolidel seadusejärgne kohustus pakkuda ettevalmistust jätkuõppeks, et õppija saaks realiseerida kogu oma

võimetekohase potentsiaali ning olla võimalikult aktsepteeritud ühiskonna liige.

Toimetulekukoolis on esmane õppijatele seatud eesmärk integratsioon, mis tähendab et nende ühiskonda lülitumine oleks peale õpingute lõpetamist võimalik.

Toimetulekuõppes koostatakse IÕK kõikidele õpilastele, arvestades nende individuaalsust ja võimeid, see keskendub kõigile ainevaldkondadele, samuti võib IÕK keskenduda erinevatele tegevusvaldkondadele. Individuaalne õppekava (IÕK) peab olema kättesaadav ja arusaadav kõigile, kes lapsega tegelevad (Räty, Vehkakoski ja Pirttimaa, 2018). IÕK peab sisaldama õpilase võimetekohaseks õppimiseks ja arenemiseks vajalikke tingimusi ning õppija õppetaseme kohta lühiajalisi ja pikaajalisi eesmärke (Räty, Vehkakoski ja Pirttimaa, 2018; Blackwell ja Rossetti, 2014). On väga oluline, et IÕK koostamisel on üheks meeskonnaliikmeks ka tuge vajava lapse vanemad, nemad oskavad anda vajalikku infot, et õpetajad saaksid IÕK koostada täpselt lapse tugevusi ja vajadusi arvestades (MacLeod, Causton, M.Radel, P.Radel, 2017; Christe ja Yell, 2010).

Põhikooli ja gümnaasiumiseaduse lisa 2 (2010) kohaselt koostatakse toimetuleku õppekaval õppiva õpilasele IÕK igal õppeaastal, arvestades õppija arengutaset, mis võib olla õppeaineti erinev, kirjeldatakse eeldatavaid õpitulemusi erinevates õppeainetes ja ka erisusi õppija õppekeeles. Individuaalse õppekavas tuuakse esile:

- 1) üldised andmed õpilase kohta, sh vältimatu terviseinfo;
- 2) õppe läbiviimise eritingimused;
- 3) oodatavad õpitulemused õppeainete kaupa;
- 4) kooli poolt õpilasele rakendatavad tugimeetmed;
- 5) hinnang õpitulemustele;
- 6) IÕK koostamise ja rakendamise seotud isikud.

Arvestades asjaolu, et need nõuded hakkasid kehtima alates mai 2023, ja koolid ei ole jõudnud muudatusi oma õppekavadesse veel viia, siis uuringus on lähtutud 2022 aastal kehtinud nõuetest, mis on:

- 1) üldised andmed õpilase kohta;
- 2) õpilase pedagoogilis-psühholoogiline kirjeldus ja õpilase tervisliku seisundi kirjeldus;
- 3) erisused õppesisus ja õpitulemustes;
- 4) õpilasele rakendatavad meetmed või õppe läbiviimise eritingimused, sealhulgas õppevara kohta;
- 5) õpitulemuste ja arengu hindamise kord, sealhulgas hindamisviisid ja vahendid, õpilase arengule tagasiside andmise viisid ja vahendid;

- 6) individuaalse õppekava rakendamise aeg;
- 7) individuaalse õppekava koostamise ja täitmise seotud isikud ja nende kohustused.

Kooli õppekava, individuaalne õppekava, üleminekuplaan

Kooli õppekava on õppe- ja kasvatustegevuse alusdokument. Kui koolis viiakse läbi õpet toimetulekuõppekaval, siis lähtutakse õppekava koostamisel põhikooli lihtsustatud riiklikust õppekavast (Põhikooli lihtsustatud..., 2010). Õppekava taotleb iga õpilase arengu toetamist, vastavalt tema arengutasemele ja arenguvõimalustele. Õppetöö kavandamisel arvestatakse nii klassi tervikuna, puude struktuurist tulenevaid õpirühmi klassis ja ka iga õppija individuaalsust (Põhikooli lihtsustatud..., 2010). Õppekava sisaldab: õppetegevuse sisulise, ajalise ja korraldusliku kujundamise plaani, mis määrab kindlaks läbiviidava õppe eesmärgid, sealhulgas oodatavad õpiväljundid, õppe nominaalkestuse ja mahu, õppe alustamise tingimused, õppeainete loetelu ja mahu, lühikirjeldused ning valikuvõimalused ja -tingimused, spetsialiseerumisvõimalused ja õppe lõpetamise tingimused (Rutiku, Valk, Pilli & Vanari, 2009).

Individuaalne õppekava (IÕK) on oluline koolides rakendatav tugimeede. See on õpilasele koostatud õppekava, mis on koostatud kindlale lapsele ja kirjeldab lapse võimetekohaseks õppimiseks vajalikke tingimusi (Kontor, Võsu & Terasmaa, 2019). Toimetulekuõppe õpilastele koostatakse IÕK kõigile, igal aastal ja kõikides ainevaldkondades.

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur on 2006. aastal andnud välja raporti kus on välja toodud, et individuaalset üleminekuplaani peetakse iseloomustuseks, mis jäädvustab noorte soovid ning edasijõudmise hariduses ja koolituses. Samuti on välja toodud üleminekuplaani definitsioon: *Individuaalne üleminekuplaan on dokumendina vormistatud vahend, milles on jäädvustatud noore minevik, olevik ja soovitatav tulevik. See peaks sisaldama infot noore elukäigu kohta (kodused tingimused, tervislik seisund, vaba aeg, väärtused ja kultuuritaust) ning noore hariduse ja koolituse kohta. See aitab kaasa järgmiste eesmärkide saavutamisele:*

- suurendada noore võimalusi saada püsiv töö;
- kohandada noore huvid, soovid, motivatsioon, pädevused, oskused, hoiakud ja võimed eriala, töö, töökeskkonna ja ettevõtete nõudmistega;
- parandada noore autonoomiat, motivatsiooni, enesepilti ja enesekindlust;
- luua noore ja tööandjate jaoks olukord, milles võidavad kõik.

Üleminekuplaan ja IÕK on mõlemad tihedalt seotud õppekavaga IÕK koostatakse õppijale, kohe, kui ta jõuab toimetulekuõppesse, üleminekuplaan tuleks aga koostada, enne kohustusliku haridustee lõppu, plaani eesmärgiks on kaotada õppija jaoks lõhe kooli ja tööelu vahel ning tagada noorele edukas sisenemine tööturule (Euroopa Eripedagoogika..., 2006).

IÕK ja üleminekuplaan sisaldavad ka ühisosa, mõlemaid dokumente tuleks kasutada, et registreerida ja säilitada:

- infot õpilase olukorra kohta;
- kokkuleppeid saavutatavate eesmärkide osas;
- kindlaksmääratud hariduslikke/kutsealaseid strateegiaid;
- ülevaadet õpilase edasiminekest igal ajahetkel, ka siis, kui toimub

hariduskorralduslikke või geograafilisi muutusi (nt teise kooli minek või pere kolimine teise kohta) (Euroopa Eripedagoogika..., 2006).

Lisaõppe korraldus

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus § 50 lõige 1 sätestab: Kooli pidaja otsusel võib põhikoolis pakkuda lisaõpet lihtsustatud, toimetuleku- ja hooldusõppe alusel põhikooli lõpetanutele ning ka põhikooli riikliku õppekava järgi lõpetanutele, kellele tulenevalt hariduslikust erivajadusest on vaja pakkuda täiendavat ettevalmistust ja tuge õppe sujuvaks jätkamiseks või tööturule üleminekuks (Põhikooli ja gümnaasiumi..., 2010).

Samuti on antud paragrahvis välja toodud, et lisaõppesse võetakse vastu õpilasi, kes on põhikooli lõputunnistuse saanud samal aastal, kuid ei ole valmis õpinguid jätkama, ega tööturule astuma. Lisaõpe kestab ühe õppeaasta ja õppijale võimaldatakse juhendatud õpet 1050 tunni ulatuses. Õpe koosneb üldhariduslikust õpest, kutsealasest ettevalmistusest ning sotsiaalsete ja enesekohaste pädevuste arendamisest. Kutsealast ettevalmistust tehakse koostöös kohase kutseõppeasutusega või tööandjaga. Igale õpilasele koostatakse üleminekuplaan, kus määratakse konkreetne õppe sisu ja päevakava (Riigi Teataja, 2010).

Innove välja antud materjalis „Juhendmaterjal õpilase toetamiseks koolis“, mis annab ülevaate haridusliku erivajadusega õpilaste toetusmeetmetest koolis peale 2018. aasta muudatusi Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses, ei mainita lisaõpet mitte kordagi, samuti ei ole infot lisaõppe rakendamise kohta leitav mujalt kui Põhikooli- ja gümnaasiumiseadusest.

Toimetulekuõppe lõpetanud õppija jätkuõppe võimalused

Mõõduka intellektipuudega, toimetulekuõppe lõpetanud õppijate iseseisev toimetulek ja integreerimine ühiskonda on oluline õppija edasise elukvaliteedi kujundamises.

Haridussilm.ee (2021) andmetel on teise taseme kutseõppe võimalused viimasel kolmel aastal suurenenud, kui õppeaastal 2018/19 oli võimalik õppida kaheksas kutseõppeasutuses, teise taseme kutseõppes, siis 2021/22 õppeaastal oli see arv juba 18. Teise taseme kutseõppe ei eelda põhihariduse olemasolu ja osa erialasid sobivad ka toimetuleku õppekava järgi õppinule.

Haridusportaal edu.ee (2022) on kokku koondanud kutseõppeasutused, mis pakuvad kutseõpet toimetulekuõppe õppekaval õppinutele. Pakutavad erialad on puhastusteenindaja abiline, köögiabiline, sõiduki pindade hooldaja ja rehvitehnik, abikokk, puukäsitöölaine, abiaednik. Samuti pakutakse kutsevaliku õpet, mida on kahte tüüpi: kutsevalikuõpe kestvusega kuus kuud ja kutsevaliku õpe kestvusega üks aasta (Haridusportaal edu.ee, 2022). Kutsevalikuõpe on kutseõppeks ettevalmistav tasemeõpe, millega omandatakse teise kvalifikatsioonitaseme õpiväljundid ning valmisolek õpingute jätkamiseks ja tööturule siirdumiseks (Kutseharidusstandard, 2013). Kutsevaliku õpe võimaldab õppijal, tutvuda erinevate erialadega, õpe keskendub karjääri kujundamisele ja erialavalikule. Vajadusel pakutakse täiendavat õpet üldharidusainetes. Kuna õpilaste tase ja õppimiskiirus on erinevad, on ka õppe kestvus erinev. Ühe aastane kutsevaliku õpe on suunatud haridusliku erivajadusega õppijale, poole aastane õpe aga pigem nendele õppijatele, kellel on puudujääke keeleoskuses, muudes eeldusainetes või kes vajavad kohanemist Eesti kultuuriruumiga (Innove, 2019).

Kutseõppeasutuste vastuvõtutingimustest on ka leitav, et on kutseõppeasutusi, kes soovivad toimetuleku õppekavalt õppima asuva õppija puhul ühe tingimusena üleminekuplaani, mis on koostatud lisaõppe aastal. Samas on koole, kes koostavad jätkuõppe plaani õppijale kutsevaliku õppe läbimise ajal.

Tugispetsialistide arv kutsehariduses on aastate lõikes kasvanud. Kui aastal 2017/18 töötas kutsehariduses tugispetsialiste 25, siis aastaks 2022/23 on tugispetsialistide arv 45 (Haridussilm, 2023). Kuigi see arv on kasvanud, on see siiski väga madal, arvestades tugiteenuseid vajavate õppijate arvu pideva tõusuga. Kutsekoolide tugimeeskonda peaks ideaalis kuuluma sotsiaalpedagoog, eripedagoog, õppenõustaja, karjäärinõustaja ja koolipsühholoog. Tugimeeskonna ülesanne oleks teha koostööd õpetajatega ja ka teiste

koolimeeskonna liikmetega, et tagada võimalikult tõhus õppija toetamine (Kongi *et al.*, 2012).

Uurimisprobleem

Hetkel on teada, et keskmine edasiõppijate osakaal põhikooli lõpetajate hulgas on Eestis väga kõrge, 95% õpilastest suundub edasi õppima, kuid kui vaadata ainult toimetulekuõppe lõpetanute edasiõppimise osakaalu, siis 2014. aastal oli see protsent 14,2% kõigist toimetulekuõppel põhikooli lõpetanud õpilastest (Kaska ja Anspal 2016). Eesti Rakendusuuringu Keskus Centari (2022) aastal läbiviidud uuringust selgus aga, et perioodil 2011-2021 õpib keskmiselt toimetulekuõppekava järgi õppinud õpilastest põhikooli lõpetamise järel kutseõppeasutuses 27%. Kahe uuringu võrdluses on näha kutseõppesse jätkuõppele suunduvate õppijate arvu suurenemist, kuid see võiks siiski olla märgatavalt suurem. PRAXIS (2015) uuringu kohaselt oli 2014. aastal mõõduka intellektipuudega inimestest tööta 82%. 12% said töötasuna kuni 25% miinimumpalgast. Peamine probleem on mõõduka vaimupuudega inimeste vähene tööhõive. On teada, et haridustaseme tõus suurendab võimalusi tööturul, seega on uuringu fookuseks toimetulekuõppe õpilaste lisaõppe aasta kasutamine, mis suurendaks eeldusi, et õppijad jätkaks kutsehariduses, omandaksid kutse ja oleksid võimelised suunduma tööturule. Kuna lisaõppe aasta on seaduse tasandil reguleeritud minimaalselt, siis jätab see koolidele väga suure otsustusõiguse, kuidas koolis lisaõppe aastat rakendada.

Magistritöö eesmärgiks on välja selgitada, kuidas on toimetuleku lisaõppe aasta õppijate õppekorraldus kajastatud kooli õppekavades arvestades õppijate jätkuõppele suundumist ning lisaõppe aastal õppijaid õpetavate õpetajate teadlikkus õppijate jätkuõppe võimalustest. Eesmärgi saavutamiseks on püstitatud uurimisküsimused:

- Millist infot sisaldavad koolide õppekavad pidades silmas lisaõppe aastal õppiva õpilase suundumist jätkuõppesse?
- Kuidas koolide õppekavad toetavad õpetajat üleminekuplaani koostamisel lisaõppe õpilasele?
- Kuivõrd arvestavad lisaõppe aastal õpetavad õpetajad õppetööd korraldades mõõduka intellektipuudega õpilase jätkuõppe võimalustega?

METOODIKA

Valim

Haridussilm statistikaportaali andmetel on Eestis 45 kooli, kus õpib toimetuleku õppekaval õppijaid. Õppijate arv varieerub 1-92.

Lisaõppe formaalse korralduse kirjeldamiseks analüüsiti kümne kooli õppekavasid.

Statistilise valimi moodustasid koolid, kus Haridussilm statistika andmebaasi järgi õppis 2022/23 õppeaastal toimetulekuõppekaval vähemalt 19 õppijat ning toimetuleku õppekaval õppijaid on olnud alates 2015/16 õppeaastast. Koolide valim sorteeriti õppijate arvu järgi, kasutades MS Excel 365 tarkvara, koolide nimed eemaldati ja anti igale koolile kood (Tabel 1.)

Tabel 1. Andmed: Haridussilm, autori arvutused. Valimisse võetud koolide õppijate arv õppeaastatel 2015/16 kuni 2022/23.

Õppeaasta	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23
Õppeasutus	Õppurite arv	Õppurite arv	Õppurite arv	Õppurite arv	Õppurite arv	Õppurite arv	Õppurite arv	Õppurite arv
Kool 1	66	67	74	77	79	90	94	92
Kool 2	38	47	62	62	73	78	88	92
Kool 3	54	48	43	46	51	55	58	57
Kool 4	55	60	59	57	60	60	56	55
Kool 5	23	27	34	37	34	44	47	46
Kool 6	36	34	32	32	36	38	39	43
Kool 7	28	33	33	38	39	38	37	38
Kool 8	18	16	18	19	21	23	24	22
Kool 9	9	11	10	13	16	17	17	20
Kool 10	29	28	26	24	19	22	22	19
Kokku õppijaid	356	371	391	405	428	465	482	484

Õpetajate küsitluse valimisse kuulusid õpetajad, kes on vähemalt viimasel kolmel aastal õpetanud lisaõppel olevaid õppijaid. Küsimustik õpetajatele (Lisa 1.) koostati Google Forms keskkonnas ja edastati kümnesse kooli, palvega edastada küsimustik õpetajatele, kes on lisaõppel olevaid õppijaid õpetanud vähemalt viimasel kolmel aastal. Küsitlusele vastanute osakaal oli väga väike, seega võeti koolidega uuesti ühendust, selgitati uurimuse eesmärki ja paluti küsimustikule vastata. Koolidega uuesti ühendust võttes selgus, et kolmes koolis, kuhu küsitlus saadeti, ei olnud viimasel kolmel aastal olnud lisaõppel õppijaid ja kahes koolis oli kiri sattunud rämpsposti. Küsitlusele vastas lõpuks seitse õpetajat, mis on küll väga väike

valim, kuid õppekavade analüüsiga koos saab teha siiski järeldusi lisaõppe aasta korraldusest koolides.

Küsimustikule vastas 7 õpetajat (N=7), Neli (N=4) vastanud õpetajatest märkis oma kõrgeimaks omandatud haridustasemeks bakalaureuseõpe ja kolm (N=3) magistrikraadi, või sellega võrdsustatud hariduse. Kuus õpetajat töötas koolis klassiõpetajana, üks õpetaja oli orienteerumisainete, emakeele ja käsitöö õpetaja. Kuus õpetajat märkisid omandatud erialaks eripedagoogika, üks õpetaja oli bioloogia- ja keemiaõpetaja haridusega. Õpetajate kogemus intellektipuudega laste õpetamisel oli erinev, kõige lühem töökogemus 6 aastat (N=2), järgnesid 7 aastat (N=1), 14 aastat (N=1), 22 aastat (N=1), 24 aastat (N=1) ja kõige pikem kogemus oli 26 aastat (N=1). Tulenevalt asjaolust, et küsimustik oli anonüümne, ei ole võimalik õpetajaid kokku viia kindla kooliga. Küsitluse anonüümsusega sooviti, et õpetajad vastaksid võimalikult enesekohaselt, kartmata, et nende vastuseid oleks võimalik kuidagi kooliga siduda.

Andmekogumine

Informatsiooni saamiseks töötati läbi kõigepealt Haridussilm keskkonnas toimetulekuõpet pakkuvate koolide statistika, et selgitada välja koolid, kes on jätkusuutlikult ja järjepidevalt õpetanud toimetulekuõppekava alusel ja kus on olnud ka lõpetajaid. Seejärel töötati läbi koolide kodulehed ning leiti kriteeriumitele vastavad koolide õppekavad. Koolide valiku kriteerium oli toimetuleku õppekaval õppivate õppijate arv.

Andmeid koguti kahel viisil: koolide õppekavade analüüsi ja ankeetküsitluse kaudu. Andmekogumine viidi läbi 2023. a. aprillis.

Ankeet osutus valituks eelkõige sellepärast, et küsitluses osalejad asusid Eesti erinevates piirkondades ja veebivormis küsitluse täitmine on osalejatele mugav ning kiire lahendus. Magistritöö andmete kogumiseks kasutati autori koostatud küsimustikku (Lisa1), lähtudes korrektsete ja erapooletute küsimustike nõuannetest (Beilmann, 2020). Küsimustiku koostamisel töötati eelnevalt läbi Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava (2011), Põhikooli ja gümnaasiumiseadus (2010) ja Kutseharidusstandard (2013).

Ankeet koosnes kolmest põhiosast:

1. Taustaandmed
2. IÕK koostamise põhimõtted lisaõppes
3. Teadmised jätkuõppe võimalustest

Õppekavadest andmete kogumiseks kasutati Excel 365 programmi. Koolide õppekavad on avalik informatsioon, kõik õppekavad olid leitavad koolide kodulehtedelt.

Andmeanalüüs

Õppekavade analüüsimiseks rakendati kvalitatiivset sisuanalüüsi, see sobib suure mahuga tekstiliste andmete analüüsiks (Elo & Kyngäs, 2008). Kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldab keskenduda uurimisteema peamistele, tõenäoliselt olulistele tähendustele, selle abil otsida tervikpilti (Kalmus, 2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs viidi läbi Microsoft Excel tarkvara abil. Andmete analüüsimiseks loodi lisaõpet märgistavad tähenduslikud kategooriad, mis olid seotud uurimisküsimustega, koostati dokumentide uurimise tabel. Õppekavasid läbi töötades märgiti kategooriate järgi dokumentidest saadud info tabelisse. Kategooriad moodustati lisaõppest lähtudes: lisaõppe eesmärgid, tunnijaotus, üleminekuplaan, IÕK, hindamise korraldus, lõpetamisel väljastatav tunnistus/dokument (Lisa 2).

Samuti uuriti õpieesmärke valdkondade kaupa, et välja selgitada, kuidas on välja toodud kolm kategooriat: üldhariduslik õpe, sotsiaalsete ja enesekohaste pädevuste arendamine ning kutsealane ettevalmistus.

Õpetajate küsimustiku vastused korrastati Microsoft Excel tarkvaraga, koostati sagedustabelid. Arvtunnused saadi järjestusküsimustes antud eelistuste põhjal ning valikvastustega märgitud vastuste alusel. Sagedustabelis esinev kõrge suhteline sagedus kirjeldab vastanute poolt kõige enam eelistatud vastusevarianti (Rootalu, 2014).

TULEMUSED

Magistritöö käigus saadud tulemused esitatakse uurimisküsimuste kaupa. Kõigepealt analüüsitakse õppekavasid, seejärel esitatakse uuringus osalenud õpetajatelt küsitluse teel saadud andmed.

Õppekavade lisaõppe info analüüs

Esimeseks uurimisküsimuseks oli: Millist infot sisaldavad koolide õppekavad pidades silmas lisaõppe aastal õppiva õpilase suundumist jätkuõppesse?

Uurimisküsimusele vastamiseks analüüsiti koolide õppekavasid kvalitatiivse sisuanalüüsiga. Õppekava annab õpikogemuse kavandamisele raamistiku, õpiväljundite, ja eesmärkide kirjeldused annavad õpetajatele suunised, toetades näiteks õpetajat õppemeetodite valikul (European Centre for..., 2017). Esimese kategooriana uuriti, kas koolide õppekavad sisaldavad lisaõppe eesmärke. Õppekavasid analüüsides selgus, et neljal koolil on õppekavas selgelt sõnastatud eesmärgid lisaõppe aastaks (Tabel 2).

Tabel 2. Õppekavades lisaõppe eesmärkide kajastatus.

Eesmärkide kajastatus	Koolid
ei ole välja toodud	6
on välja toodud	4

Eesmärgid toodi välja kahe kooli puhul õppekava üldosas (kool 2, kool 7), kahel juhul olid lisaõppe eesmärgid välja toodud eraldi lisas, lisaõppe õppekava (kool 1, kool 6). Eesmärkide sõnastus on ühel koolil kooli õppetegevusi arvestav (kool 1), kolme kooli puhul on eesmärgid sõnastatud üldisemalt ja kattuvalt (Tabel 3). Õppekava üldeesmärgid on õppeasutuse kui hariduse andja taotlused õppetegevuse pakkumisel, kujundamisel ja korraldamisel, subjektiks on õppeasutus ja üldeesmärgid ei pea olema mõõdetavad. Õppekava üldeesmärgid näitavad, mis taotlusega kool antud õppekava pakub, ning milliseid pädevusi õppekava läbinutelt oodatakse. Tulenevalt üldeesmärkidest täpsustatakse õppekava õpiväljundid. Õpiväljundid on õppimise tulemusel omandatud teadmised, oskused ja hoiakud, mille olemasolu ja saavutatuse taset on võimalik tõendada ja hinnata. Õpiväljundite subjektiks on õppija (Rutiku, Valk, Pilli ja Vanari, 2009).

Tabel 3. Lisaõppe üldeesmärkide sõnastus koolide õppekavades

KOOL	Lisaõppe eesmärgid
Kool 1	Lisaõppe ehk tööharrutusaasta eesmärk on pakkuda meie kooli lõpetanutele täiendavat ettevalmistust ja tuge õppe sujuvaks jätkamiseks kutseõppes, üleminekuks tööturule või paremaks kaasatuseks päevakeskustes või tugi- ja kaitstud töö keskustes.
Kool 2	Lisaõppe eesmärgiks on põhiõpetuse tegevust jätkates toetada õpilase arengut ning vähendada tõrjutust ühiskonnas. Eesmärgiks on, et lisaõppe järel oleks igal õpilasel plaan edasiõppimiseks või edasiarenguks ja ka valmisolek seda alustada.
Kool 6	Lisaõppe eesmärgiks on pakkuda täiendavat ettevalmistust ja tuge õppe sujuvaks jätkamiseks või üleminekuks tööturule.
Kool 7	Lisaõppe eesmärk on pakkuda täiendavat ettevalmistust ja tuge õppe sujuvaks jätkamiseks või üleminekuks tööturule. Lisaõppe eesmärgiks on põhiõpetuse tegevust jätkates toetada õpilase arengut ning vähendada tõrjutust ühiskonnas.

Kolm kooli olid lisaks üldeesmärgile toonud oma õppekavas välja ka õpieesmärgid, mis olid üldhariduslikud, seotud kutsealase ettevalmistusega ja sotsiaalsete ja enesekohaste oskustega (Tabel 4). Kahe kooli õpieesmärgid olid peaaegu identsed.

Tabel 4. Õppekavades välja toodud õpieesmärgid.

Kool	Üldhariduslikud eesmärgid	Jätkuõpet arvestavad eesmärgid	Sotsiaalses ja enesekohased eesmärgid
Kool 2	•arendab õppimisoskust, •parandab eeldusi pääsemaks edasi õppima ning arendab õpingutes vajaminevaid teadmisi ja oskusi,	•parandab eeldusi pääsemaks edasi õppima ning arendab õpingutes vajaminevaid teadmisi ja oskusi, •tutvub õppimisvõimalustega kutseõppeasutuses, saab selgust elukutsevalikus, •arendab valmidust teha otsuseid ning planeerida edasiõppimist, valida elukutset ja kujundada tulevikku,	•arendab sotsiaalseid oskusi. •õpib koostööd ja teistega arvestamist, •õpib hindama oma tegevust ja teoks tegema oma plaane muutuvates olukordades, •õpib arendama oskusi tulla toime erinevates eluolukordades•õpib iseseisvust ja kohusetunnet ning arendab eneseväärikust
Kool 6	•arendab õppimisoskust;		•õpib iseseisvust ja kohusetunnet ning arendab eneseväärikust; •õpib koostööd ja teistega arvestamist; •õpib arendama oskusi tulla toime erinevates eluolukordades; •arendab sotsiaalseid oskusi; •õpib sisustama oma vaba aega.
Kool 7	•arendab õppimisoskust; •parandab eeldusi pääsemaks edasi õppima ning arendab õpingutes vajaminevaid teadmisi ja oskusi;	•arendab valmidust teha otsuseid ning planeerida edasiõppimist, valida elukutset ja kujundada tulevikku; •parandab eeldusi pääsemaks edasi õppima ning arendab õpingutes vajaminevaid teadmisi ja oskusi; •tutvub õppimisvõimalustega kutseõppeasutuses, saab selgust elukutsevalikus	arendab sotsiaalseid oskusi. •õpib koostööd ja teistega arvestamist, •õpib hindama oma tegevust ja teoks tegema oma plaane muutuvates olukordades, •õpib arendama oskusi tulla toime erinevates eluolukordades•õpib iseseisvust ja kohusetunnet ning arendab eneseväärikust

Kool 6. erines kõikides kategooriates.

Teise kategooriana uuriti kas õppekavad sisaldavad tunnijaotust ja ainekavasid lisaõppel õppijale.

Kolme kooli õppekavades ei ole eraldi ainekava ega tunnijaotust välja toodud (kool 5, kool 7, kool 10). Kool 8 õppekavas on välja toodud õppekava valikainete maht lisaõppel õppijale. Kaks kooli on tuginenud Põhikooli lihtsustatud õppekavale (2010) ning märgivad ära oma õppekavas: Lisaõppes osalejale võimaldatakse juhendatud õpet 1050 õppetunni ulatuses, millest 525 õppetundi moodustab üldhariduslik õpe ja 525 õppetundi kutsealane ettevalmistus ning sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arendamine. Kutsealast ettevalmistust tehakse koostöös kohase kutseõppeasutuse või tööandjaga (kool 3, kool 9). Kaks kooli on õppekavasse lisanud detailse ainekava ja tunnijaotusplaani (kool 1 ja kool 6). Kool 2 on toonud välja, et rakendavad integreeritud tervikõpet eraldi ainetundide asemel ning ainete loetelu ja maht tunnijaotusplaanis on õpetajatele orientiiriks tervikõppe sisu koostamisel. Kool 4 ei ole eraldi välja toonud ainekavasid, kuid üldises ainekavas on märgitud lisaõppe õppijate tunnijaotus.

Järgmiste kategooriatena uuriti, kas koolide õppekavades on ära märgitud üleminekuplaani või IÕK koostamine. See osutus keerukaks, kuna osa koole kasutavad neid mõisteid samas tähenduses.

Õppekavade analüüsist selgus, et üleminekuplaani koostavad õppijatele neli kooli (Tabel 5). Tabelis on märgitud väärtuseks 1, juhul kui kooli õppekavas oli välja toodud koostatav dokument, ja lahtris „Ei ole välja toodud“ märgiti väärtuseks 1 juhul, kui õppekavast ei leitud üleminekuplaani ega ka IÕK koostamist lisaõppel õppijale.

Tabel 5. Üleminekuplaani või IÕK koostamine koolides.

KOOL	Üleminekuplaan	IÕK	Ei ole välja toodud
Kool 1	1		
Kool 2	1		
Kool 3	1		
Kool 4		1	
Kool 5			1
Kool 6		1	
Kool 7	1		
Kool 8			1
Kool 9		1	
Kool 10			1
Kokku	4	3	3

Seda, kas mõni kool kasutab korraga mõlemat dokumenti, ei olnud välja toodud.

Viimase kategooriana analüüsiti koolide hindamise korraldust lisaõppes ja õppe lõppemisel väljastatavaid dokumente. Kutseõppeasutuste vastuvõtutingimustes on välja toodud, et erivajadusega õppija vastuvõtudokumentideks on lisaõppe tunnistus ja üleminekuplaan. Koolidel 1 ja 2 on välja toodud hindamise korraldus ja hindamise kriteeriumid, kool 6 on õppekavas märkinud, et hindamine toimub vastavalt kooli hindamisjuhendile.

Lisaõppe lõpetamisel väljastatavad dokumendid on välja toodud viie kooli õppekavades (Tabel 6). Koolid 2 ja 6 on välja toonud detailselt tunnistuse väljastamise tingimused ja ka täpse korralduse, millised dokumendid ja hinnangud väljastatakse. Kool 4 on õppekavas välja toonud, et lisaõppe tunnistus kattub klassitunnistusega. Koolid 3, 5, 7, 8 ja 10 ei ole oma õppekavades lisaõppe lõpetamisel väljastatavat dokumenti eraldi välja toonud.

Tabel 6. Lisaõppe lõpetamisel väljastatavad dokumendid.

KOOL	Lõpetamisel väljastatavad dokumendid
Kool 1	Lisaõppe lõpetanu saab kooliaasta lõpus tunnistuse õppe läbimise ja selle tulemuste kohta
Kool 2	Lisaõppel kasutatavad tunnistused on: klassitunnistus, tunnistus lisaõppe läbimise kohta Kui mingi osa õpingutest on toimunud kutsekoolis, praktika- või töökohas, märgitakse ka see tunnistusele. Kui õpilane sooritab positiivselt kõik õppekavasse kuuluvad õpingud, antakse talle „Tunnistus lisaõppe läbimise kohta“. Sinna märgitakse kõik õppekavas läbitud ained. Hinnatakse ka käitumist ja hoolsust. Kui õpilane sooritab vaid osa õppekavasse kuuluvatest õpingutest positiivselt või jätab õpingud pooleli, väljastatakse talle „Tunnistus lisaõppel tehtud õpingute kohta“. Sinna märgitakse kõik positiivselt läbitud ained ja antakse hinnang tema käitumisele ja hoolsusele.
Kool 4	Lisa-aasta (LA3) tunnistus kattub klassitunnistusega (Stuudium väljatrükk ja õpitulemusi kirjeldav lisaleht (Lisaõppe aasta nimetus antud koolis LA3))
Kool 6	Lisaõppe aasta lõpus antakse õpilasele „Tunnistus lisaõppe läbimise kohta“. Sinna märgitakse kõik õppekavas läbitud valikained ning kutsealane eelõpe. Tunnistustele märgitakse õpilase nimi, kooli nimi (vajadusel ka õppe korraldaja nimi), õppeaasta ja tunnistuse väljaandmise kuupäev. Kui mingi osa õpingutest on toimunud kutsekoolis või töökohas, märgitakse see tunnistusele. Kui õpilane sooritab vaid osa õppekavasse kuuluvatest õpingutest või jätab õpingud pooleli, väljastatakse talle „Tunnistus lisaõppes tehtud õpingute kohta“. Lisaõppe klassitunnistuse lisana antakse õpilasele kaasa hinnanguleht, kus on teave õpitud oskuste ja arengu kohta.
Kool 9	Lõpetamist tõendab kooli poolne dokument, tunnistus

Õppekavades sisalduv õpetajaid toetav info

Teiseks uurimisküsimuseks oli: Kuidas koolide õppekavad toetavad õpetajat üleminekuplaani koostamisel lisaõppe õpilasele? Küsimusele vastamiseks koondati kokku kogu õppekavadest saadud info. Hinnati kategooriaid: lisaõppe eesmärgid, tunnijaotus, üleminekuplaan, IÕK, hindamise korraldus, lõpetamisel väljastatav tunnistus/dokument. Eelduseks võeti, et mida täpsem on info lisaõppe kohta kooli õppekavas, seda lihtsam on õpetajal koostada õppijale üleminekuplaani, toetudes kooli õppekavas välja toodud õpiväljunditele ja eesmärkidele, kohandades neid vastavalt õppijate vajadusele.

Tabel 7. Kategooriate hindamine väärtuste alusel.

Kool	Kokku
Kool 1	15
Kool 2	15
Kool 6	13
Kool 4	10
Kool 7	10
Kool 9	10
Kool 3	8
Kool 8	7
Kool 5	6
Kool 10	6

Tabelisse (Tabel 7) koondatud andmeid hinnati kolmel astmel, kategooria info on: detailne: info on täpne, üheselt mõistetav ja selgelt lahti kirjutatud (väärtus 3), osaline: info on olemas üldisel kujul (väärtus 2) puudub: info puudub õppekavas (väärtus 1). Väärtuste kokku summeerimisel tekib koondväärtus, mida suurem on koondväärtus, seda tõenäolisemalt on õppekava toeks õpetajale üleminekuplaani koostamisel. Hinnatavaid kategooriaid oli kokku kuus, maksimaalne võimalik hinnang 18. Kahe kooli õppekavad said analüüsi tulemusena hinnanguks 15. keskmine hinnang oli väärtuses 10. Kõige madalam võimalik tulemus oli 6, sellise tulemuse said analüüsi käigus kahe kooli õppekava.

Õpetajate küsitluse analüüs

Õpetajate küsimustiku analüüsimisel jätkati teisele uurimisküsimusele vastuse otsimist. Uuriti, kui võrd õpetajate arvates koolide õppekava toetab lisaõppe õpilasele IÕK ja/või üleminekuplaani koostamist. Küsimus esitati küsimustiku teises ploki, vastuseid anti viie

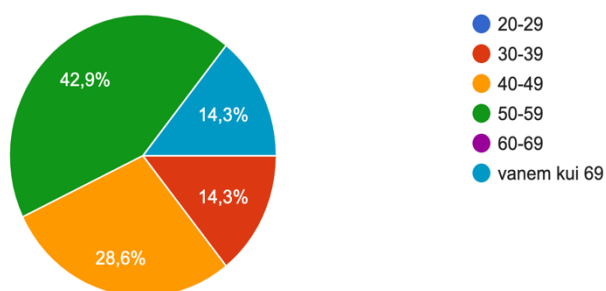
palli skaalal, millest 5 tähendas, et toetab väga, 1 ei toeta üldse (Joonis 1). Küsimusele vastas seitse õpetajat (N=7).

Kooli õppekava toetuse hindas täielikuks kaks õpetajat, andes küsimustikus hindeks 5. Kõige madalam hinne, mis anti oli hinne 2 (pigem ei toeta), selle andis kooli õppekava toetava funktsiooni kohta üks õpetaja. Kaks õpetajat andsid hinde 3 (ei oska öelda) ja kaks õpetajat hinde 4 (pigem toetab).

Kolmas uurimisküsimus keskendus täielikult õpetajate hinnangule. Püstitatud küsimuseks oli: Kuivõrd arvestavad lisaõppe aastal õpetavad õpetajad õppetööd korraldades mõõduka intellektipuudega õpilase jätkuõppe võimalustega? Küsimusele vastuse leidmiseks viidi läbi küsitlus toimetulekuõppes lisaõppel õpetavate õpetajate seas. Valimi kriteeriumiks oli viimasel kolmel aastal lisaõppes õpetamine.

Küsimustik koosnes kolmest osast, esimene osa koosnes üldandmetest, küsiti vanust, staaži intellektipuudega õpilaste õpetamisel, õpitud eriala nimetust, kõrgemat lõpetatud haridustaset. Teine osa keskendus lisaõppe aasta õppetöö planeerimise uurimisele ning küsitluse kolmandas osas on uuritud õpetajate teadlikkust toimetulekuõppes õppivate õpilaste jätkuõppe võimaluste kohta.

Küsimustiku esimesest osast selgus vastanud õpetajate vanuseline jaotus. Kolm õpetajat (N=3) olid vanuses 50-59 aastat. Noorim vastaja oli vanusevahemikus 30-39 aastat (N=1).

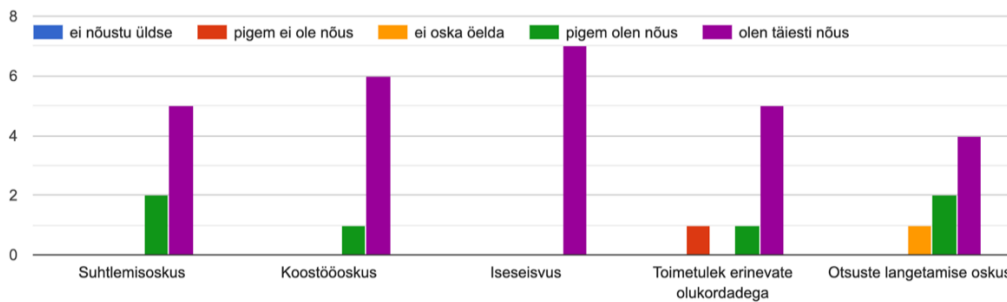
Joonis 1. Küsitlusele vastanud õpetajate vanuseline jaotus.

Kõrgeimaks lõpetatud haridustasemeks märkis neli õpetajat (N=4) bakalaureusekraadi, kolm õpetajat (N=3) märkisid magistriskraadi või sellega võrdsustatud hariduse.

Lisaõppel õppetöö planeerimine

Teises küsimuste ploki keskenduti õpetajate õppetöö planeerimisele lisaõppel õppivale õpilasele. Esimese küsimusena paluti õpetajal hinnata milliseid pädevusi ta arvestab lisaõppel

õppivale õpilasele IÕK/üleminekuplaani koostades. Küsimus oli esitatud Likerti skaalal: ei nõustu üldse, pigem ei ole nõus, ei oska öelda, pigem olen nõus, olen täiesti nõus. Kõik õpetajad olid täiesti nõus, et arvestavad üleminekuplaani/IÕK koostamisel õppija iseseisvust, samuti oldi täiesti nõus või pigem nõus, et arvestatakse suhtlemisoskuse arendamisega ja ka koostööoskuste arendamisega. Toimetulek erinevate olukordadega sai ühe õpetaja käest hinnangu „pigem ei ole nõus“ ja otsuste langetamise oskuse arendamise kohta märkis üks õpetaja skaalal „ei oska öelda“ (joonis 2).

Joonis 2. Õpetajate hinnangud pädevuste kujundamisel IÕK/üleminekuplaani koostades.

Järgnevalt uuriti õpetajatelt kuivõrd nad lähtuvad lisaõppes õppivale õppijale IÕK/üleminekuplaani koostamisel edasiõppimise planeerimisest, jätkuõppe võimaluste tutvustamisest, kutse-eelõppe võimalustest ja jätkuõppe eelduste kujundamisest.

Tabel 8. Õpetajate vastused Likerti skaalal, kuivõrd õpetajad lähtuvad jätkuõppesse astumisest.

	Edasiõppimise planeerimisest	Jätkuõppe võimaluste tutvustamisest	Kutse-eelõppe võimalustest	Jätkuõppe kujundamise võimalustest
Nõustun täielikult	5	5	3	3
Pigem nõustun	1	2	2	3
Ei oska öelda	1		2	1
Pigem ei nõustu				
Ei nõustu üldse				
Kokku	7	7	7	7

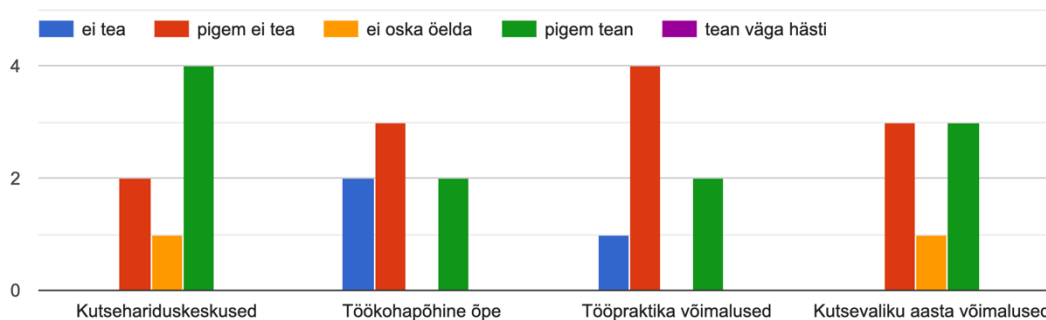
Esimese väitega, *lähtun lisaõppe õppijale IÕK/üleminekuplaani koostamisel edasiõppimise planeerimisest*, olid viis õpetajat täiesti nõus, üks õpetaja oli pigem nõus ja üks õpetaja ei osanud öelda. Jätkuõppe võimaluste tutvustamise väitega olid kõik õpetajad kas täiesti nõus või pigem nõus. Kutse-eelõppe võimalustes lähtumisega nõustus täielikult kolm õpetajat, kaks olid pigem nõus ja kaks ei osanud öelda. Väitega, *kas õpetaja lähtub jätkuõppe eelduste*

kujundamisest olid samuti täiesti nõus kolm õpetajat, kolm olid pigem nõus ja üks ei osanud öelda.

Viimasena sellest plokist sooviti teada, *kas õpetaja teeb ettevalmistusi õppija lisaõppeks juba eelneva õppeaasta lõpul*. Märgitud valikud olid: *vestlen lapsevanemaga* (N=3), *uurin lapsele sobivaid edasiõppimise võimalusi* (N=2), *vestlen aineõpetajaga* (N=1). Küsimust oli võimalik ka täiendada omapoolse variandiga, seda üks õpetaja kasutas vastates: *aineõpetajaid ei ole, õpilased on raske ja sügava puudega ning nende edasiõppimise võimalused praktiliselt puuduvad*.

Õpetajate teadlikkus toimetulekuõppe lõpetanute jätkuõppe võimalustest

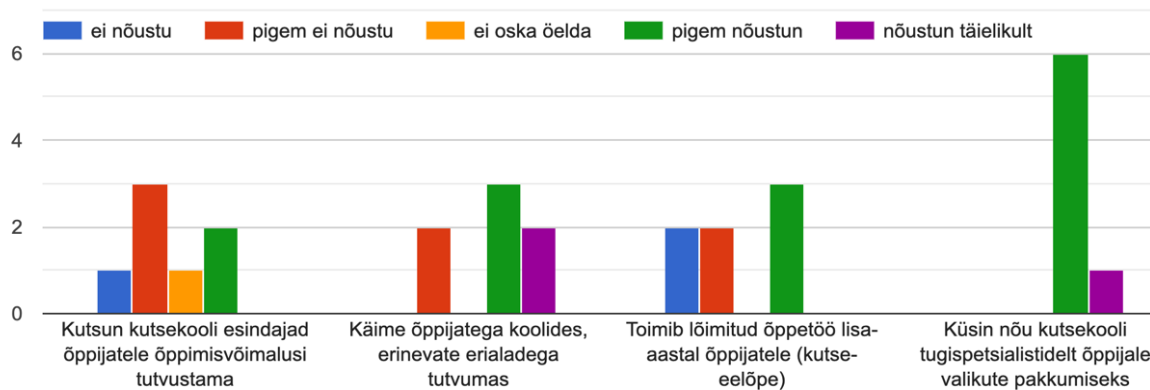
Kolmandas plokis keskenduti õpetajate hinnangutele oma teadmistele lisaõppel õppiva õppija jätkuõppe võimaluste kohta. Esimesena esitati väide: *Tean toimetulekuõppe lõpetanud õpilastele pakutavaid valikuid kutse omandamiseks*. Välja oli toodud neli võimalust, mis on leitavad kutseharidust koondavalt veebilehelt edu.ee. Valikuteks olid: kutsehariduskeskused, töökohapõhine õpe, tööpraktika võimalused ja kutsevaliku aasta võimalused. Õpetajatel paluti hinnata oma teadlikkust Likerti skaalal, andes hinnanguid: tean väga hästi, pigem tean, ei oska öelda, pigem ei tea ja ei tea. Seitsmest vastanust ei märkinud keegi mitte ühegi valiku juures „tean väga hästi“. Pigem oli domineerivaks vastus „pigem ei tea“ (Joonis 3).

Joonis 3. Õpetajate hinnangud enda teadmistele toimetulekuõppe lõpetanud õppija valikuteks kutse omandamisel.

Õpetajatele esitati järgnevalt väide: *Teen koostööd erinevate kutseõppeasutustega, kes pakuvad võimalust jätkuõppeks toimetulekuõppes õppinud õpilastele*. Oma koostööd paluti hinnata viie palli skaalal, kus 1 oli tähenduses ei tee üldse koostööd ja 5 tähendas väga head koostööd. Neli õpetajat hindas oma koostööd hindegaga 2, ehk pigem ei tee koostööd, üks õpetaja andis hinnangu 3, üks õpetaja hinnangu 4 ja üks õpetaja hindas oma koostööd kutseõppeasutustega väga heaks andes koostööle hinde 5.

Eelmise küsimuse jätkuna uuriti, milles seisneb koostöö kutseharidust pakkuvate koolidega. Õpetajatele esitati neli väidet ja paluti neil vastata skaalal: ei ole nõus, pigem ei ole nõus, ei oska öelda, pigem nõustun, nõustun täielikult. Kõige enam nõustusid õpetajad väitega: *Küsin nõu kutsekoolide tugispetsialistidelt õppijale valikute pakkumiseks*. Sellele väitele vastasid kuus õpetajat „pigem nõustun“ ja üks õpetaja „nõustun täielikult“. Kõige vähem nõustuti väitega: *Kutsun kutsekoolide esindajad õppijatele õppimisvõimalusi tutvustama*. Kolm õpetajat pigem ei olnud nõus selle väitega, üks õpetaja ei nõustunud ja üks õpetaja ei teadnud. Kaks õpetajat olid väitega pigem nõus (Joonis 4).

Joonis 4. Õpetajate koostöö kutseõppeasutustega

Küsimustikus oli jäetud ka võimalus täiendamiseks, kui sobivat koostöö varianti valikutest ei leia. Seda võimalust kasutasid kaks õpetajat. Välja toodi:

- Korduvad ekskursioonid Maarja külas asuvasse kooli, ümbrusega harjumiseks
- Õppimisvõimaluste sobivusega käivad tutvumas lapsevanemad või eestkostjad.

Uuriti ka milliseid kutseõppeasutusi, mis võimaldavad toimetulekuõppekaval lõpetanud õpilasel omandada kutset, õpetajad teavad. Õpetajatel paluti nimetada kolm kutseõppeasutust mida nad teavad. Kõik õpetajad (N=7) tõid välja Astangu Kutser rehabilitatsioonikeskuse. Viis korda toodi välja Räpina Aianduskooli, kolmel korral oli märgitud Võrumaa Kutsehariduskeskus. Veel toodi välja Tartu Kutsehariduskeskuse õpperühm, Valga Kutseõppekeskus, Haapsalu Kutsehariduskeskus.

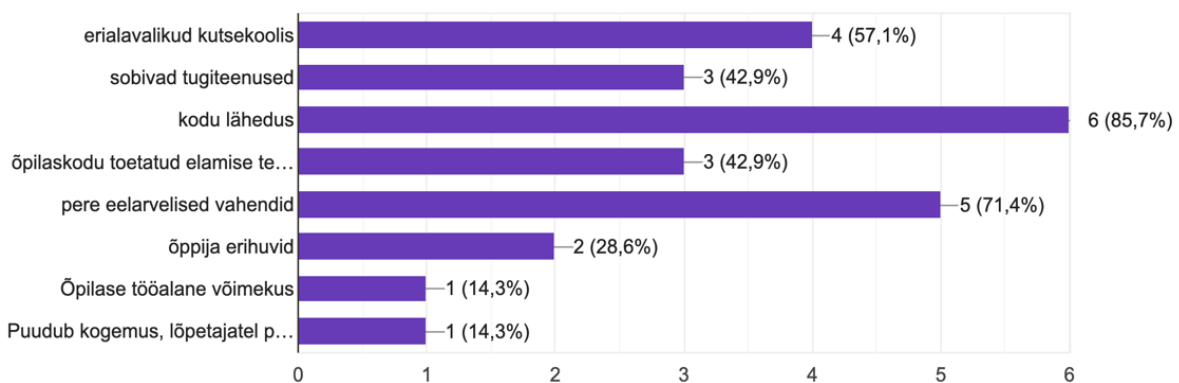
Kutseõppekeskustel on enamasti kodulehtedel välja toodud, millised on nende vastuvõtutingimused. Toimetulekuõppekava lõpetanud õppijate kohta on kirjas aga enamasti „võta ühendust kooliga“ ja üheseid tingimusi avalikult välja toodud ei ole. Seepärast esitati õpetajatele küsimustikus väide: Tean kutseõppeasutuste tingimusi toimetulekuõppekaval lõpetanud õppija vastuvõtmiseks kutsekooli. Oma teadmisi paluti hinnata viie palli skaalal, kus 1 tähendab „ei tea“ ja 5 tähistab „tean väga hästi“. Kolm õpetajat (N=3) hindas oma

teadmisi hindegaga 4, samapalju õpetajaid, (N=3) hindas oma teadmisi hindegaga 3. Üks õpetaja andis oma teadmistele hindeks 2. Uuriti ka seda, kuskohast on õpetajad oma teadmisi hankinud. Kolm õpetajat olid infoallikana märkinud kutseõppeasutuse tugispetsialistid, kolm õpetajat said oma info kutseõppeasutuste esindajatelt koolide külastusel ja üks õpetaja oli märkinud ära kutseõppeasutuste koduleheküljed.

Lisaks sooviti välja selgitada õpetajate toe vajadus, et lisaõppel õppiva õpilase jätkuõppesse suundumist võimalikult hästi toetada. Kõige enam toodi välja, et vajatakse infot erinevate kutseõppeasutuste kohta, kuus õpetajat märkisid „nõustun täielikult“, üks õpetaja „pigem nõustun“, samuti vajati infot kutseõppeasutuste tugisüsteemide kohta (üks õpetaja „ei oska öelda“, kaks õpetajat „pigem nõustun“, neli õpetajat „nõustun täielikult“). Samade näitajatega olid märgitud ka kaks järgmist väidet: Vajan kooli juhatuse tuge õppijatele erinevate võimaluste pakkumiseks ja vajan tuge koostöö arendamiseks kutseõppeasutustega. Viimane väide: Vajan materiaalseid vahendeid kutse-eelõppe pakkumiseks vastati neljal korral „täiesti nõus“, ühel korral „pigem nõus“ ja kahel korral „ei oska öelda“.

Õpetajatel paluti välja tuua kolm eriala, mis on lisaõppe lõpetanute hulgas enim valitud. Viis õpetajat oli välja toonud koka abilise eriala ja puhastusteenindaja abi eriala. Abiaedniku eriala oli välja toodud neljal õpetajal. Veel märgiti ära keraamika ja puidutöö. Üks õpetaja oli välja toonud, et sellised erialad puuduvad.

Viimase küsimusena uuriti, millised on õpetajate arvates need tegurid, mis on otsustavad kutsekooli valikul (Joonis 5).

Joonis 5. Kutsekooli valikul otsustavad tegurid õpetajate hinnangul.

Kõige enam toodi välja kooli kodulähedust, seda tõid välja kuus vastanud õpetajatest. Õpilase tööalase võimekuse oli välja toonud ainult üks õpetaja ning üks õpetaja oli välja toonud : *Puudub kogemus, lõpetajatel pole olnud võimekust kutsealaseid õpinguid jätkata.*

Viimasena oli küsitud õpetajatelt mida peaks toimetuleku õppekorralduses muutma, et lisaõppel õppimine toetaks õppijate jätkuõpet ja jõudmist tööturule. Üks õpetaja vastas küsimusele: *Rahastus peaks võimaldama õppida osa aega tulevases kutseõppeasutuses, osa kooli juures. Kutsekooli eelkatsed peaks siis olema enne lisa- aastat, et teada õpilase võimekus tulevikus seal õppimiseks ja lisa-aastal harjutamist vajavad oskused. Kaetud peaks olema ka koolidevahelise liikumise, tugiisiku ja vajadusel ööbimisega seotud kulud. Suure probleemina näen seda, et nõrgemale toimetulekuõppe õpilasele ei sobi ei kutsehariduskeskus ega tööjõuturg. Päevakeskusi, kus nemad edasi võiks tegutseda, on väga vähe. Ja neid on meil üle poole toimetulekuõpilastest.*

ARUTELU

Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada, kuidas on toimetuleku lisaõppe aasta õppijate õppekorraldus kajastatud kooli õppekavades arvestades õppijate jätkuõppele suundumist ning lisaõppe aastal õppijaid õpetavate õpetajate teadlikkus õppijate jätkuõppe võimalustest. Eesmärgi saavutamiseks esitati kolm uurimisküsimust.

Esimesele uurimisküsimusele vastamiseks töötati läbi kümne toimetulekuõppekaval õpetava kooli õppekavad. Kooli õppekava on õpingute alusdokument, milles täpsustatakse õppe-eesmärgid, koolis kujundatavad väärtused ja pädevuse (Haridus ja Teadusministeerium, 2023). Õppekava peaks andma õpetajale raami õpetamiseks ja õppekavas püstitatud eesmärgid annavad aluse õpiväljundite sõnastamiseks.

Toimetulekuõpilastele püstitatakse individuaalsed õpieesmärgid, lähtudes õppija individuaalsusest ja arengutasemest. Õpiväljundeid seades on oluline, et eesmärgid oleksid saavutatavad ja hinnatavad ning õpiväljundite subjektiks oleks õppija (Rutiku, Valk, Pilli ja Vanari, 2009). Õppekavade analüüsist selgus, et koolid on lisaõppe oma õppekavades toonud välja väga erinevalt. On koole, kus info lisaõppe kohta puudub, on koole kus info on üldine ning on ka koole, kus on koostatud detailne lisaõppe õppekava. Enamik koole mainis oma õppekava üldosas siiski lisaõpet ainult Põhikooli ja gümnaasiumiseaduses (2010) välja toodud mahus ja ei olnud laiendanud üldeesmärke lähtuvalt koolist ega toonud välja õpiväljundeid. Lansing Cameron ja Cook jõudsid oma 2013. aasta uuringus järeldusele, et õpetajad pidasid ebaoluliseks hariduslikke õpieesmärke mõõduka intellektipuudega õpilaste puhul, pigem keskenduti sotsiaalsete oskuste arendamise eesmärkidele. Antud uuringust ilmnas ka, et õpetajad seadsid väga madalaid õpieesmärke, sest nende arvamus oli, et õppija ei tule nendega toime (Lansing Cameron ja Cook, 2013). Õpiväljundite selge sõnastamine on õppetöö planeerimise aluseks, toetavad läbimõeldult erinevaid protsesse õpitegevuses ning seeläbi toetavad ka õppija motivatsiooni (Krull, 2000). On oluline, et õpieesmärgid oleksid seatud arvestades õppija lähima arengu tsooni, sest arendav on selline õpetamine, mis suunab kõrgemate psüühiliste funktsioonide, see tähendab uute funktsionaalsüsteemide kujunemist (Karlep, 2005). Lähima arengu tsooni piiratuse on Karlep (2005) välja toonud kui erivajadusega lapse tunnuse. Kui õppe eesmärgid on kooli õppekavas selgelt sõnastatud, siis on õpetajal lihtsam seada õpieesmärke, õppekavast saadud sisendi alusel. Ning kui õpieesmärgid arvestavad õppija eripära ja ka lähima arengu tsooni, siis on õppimine edukas.

Kuigi seadus ütleb üheselt, et lisaõppel õppivale õpilasele koostatakse üleminekuplaan, kus määratakse tema konkreetne õppe sisu ja päevakava ning plaani

koostamisel arvestatakse õpilase teadmisi ja oskusi (Põhikooli ja gümnaasiumi..., 2010), siis õppekavade analüüsist selgus, et neli kooli kümnest koostavad oma õppijatele üleminekuplaani, kolm kooli jätkavad IÕK koostamist ja kolm kooli ei olnud oma õppekavades eraldi välja toonud, millise dokumendi nad lisaõppel õppivale õpilasele koostavad. Euroopa Eripedagoogika Arendamise agentuur on oma 2006. aastal välja antud raportis *Individaalsed üleminekuplaanid, toetus üleminekul koolist tööellu* välja toonud, et IÕK on ulatuslik dokument mis hõlmab kõiki õpilase haridusega seotud aspekte, eritähelpanuga haridusel. Individaalne üleminekuplaan keskendub töö- ja täiskasvanuella üleminekule. See peab sisaldama selget analüüsi noore võimalustest ja sellest tulenevat karjääriplaani, mis valmistab noore ette tegelikult töösituatsiooniks (Euroopa Eripedagoogika..., 2006). Sellest määratlusest lähtudes, on jätkuõpet silmas pidades lisaõppel olevale õppijale väga oluline koostada üleminekuplaan, kuid lähtudes ka üldhariduslikest eesmärkidest õppes, on oluline jätkata ka IÕK koostamist. Bouck (2009) kirjeldab funktsionaalset õppekava, mis koostatakse eluliste oskuste õpetamiseks. Funktsionaalne õppekava koostatakse siis, kui üldhariduse individuaalsest õppekavast ei piisa ja seal kajastatavad hariduskogemused ei kajasta vajalikke oskusi koolijärgseks ajaks (Bouck, 2009). Funktsionaalse õppekava kirjeldus ühtib Eestis kasutatava üleminekuplaani kirjeldusega; ning artiklist selgub, et kasutatakse kõrvuti nii funktsionaalset, kui ka hariduslikku individuaalset õppekava. Euroopa Inimõiguste Kohus on möönnud, et riigid arenevad „teadmistepõhise“ ühiskonna suunas, haridus muutub üha tähtsamaks ja üksnes baasteadmiste omandamisvõimalus on takistuseks isiksuse arengule ja mõjutab oluliselt indiviidide heaolu (Eesti Vabariigi Põhiseadus, 2020). Seega on oluline mõõduka intellektipuudega noore potentsiaal välja selgitada ning pakkuda talle võimete kohase jätkuõppe võimalusi.

Hindamise ja lõpetamisel väljastatavate dokumentide välja toomine on eelkõige oluline jätkuõppeks kutseõppeasutuse valikul. Kui õppijal valikuid teha aitav inimene ei leia kooli õppekavast, millised dokumendid lõpetamisel väljastatakse, siis on tal raskem teha otsuseid jätkuõppe võimaluste kohta.

Õppekavade analüüsil selgus, et on koole mille õppekavade sisu toetab lisaõppe õpilase jätkuõppele suundumist, kuid enamikes koolides on lisaõpet puudutav info üldsõnaline ja ei toeta õppija jätkuõppesse asumist

Teine uurimusküsimus oli: Kuidas koolide õppekavad toetavad õpetajat üleminekuplaani koostamisel lisaõppe õpilasele? Sellele küsimuse vastamiseks kasutati õppekavade analüüsist saadud infot ja õpetajate küsitlusest saadud infot. Lähtudes infost, et neli kooli kümnest, koostasid õppijatele üleminekuplaani, siis nende koolide õppekavasid

uurides selgus, et kahe kooli õppekavad toetasid väga hästi üleminekuplaani koostamist. Õppe-eesmärgid olid välja toodud, samuti koostöö kutseõppeasutustega pakkudes kutse-eelõpet. Kutse eelõppe pakkumisel on oluline mõju õppija enesemääratluse ja hoiakute paranemisel, samuti paraneb õppija eluks vajalike oskuste osakaal (Cristea ja Ghergut, 2022). Kahe kooli õppekavad olid küll detailsed, kuid olid puudu kas eesmärgid või ei olnud ainekavades ja tunnijaotuses välja toodud kutse- eelõppe osa ning praktika mahtu tunnijaotuses. Seega võib nende kahe kooli õppekava toetust õpetajatele üleminekuplaani koostamisel lisaõppe õppijale rahuldavaks. Kuus kooli ei maini üleminekuplaani koostamist kooli õppekavas, neist kolm kooli koostavad IÕK, kolme kooli õppekavadest ei ole leitavat kummagi dokumendi kohta infot. Põhikooli lihtsustatud õppekavas (2010) on välja toodud, et toimetulekuõppe õpilastele koostatakse kõigile IÕK, kuna ka lisaõppel õppija on endiselt toimetulekuõppes õppija, siis seaduse järgi on IÕK koostamine õppijale justkui kohustuslik, samuti on sama seaduse alusel kohustuslik koostada üleminekuplaan, millest võib järeldada, et tegelikult peaksidki paralleelselt olema kasutusel mõlemad dokumendid. Kahe dokumendi paralleelne kasutamine või nende integreerimine üheks dokumendiks, kus on kaetud mõlema dokumendi väljundid, on seatud õppijale üldhariduslikud eesmärgid ja ka sisend jätkuõppe ettevalmistuseks. Selline dokument annaks jätkuõppe pakkujale väga hea aluse edasise õppe planeerimiseks õppija vajadustest lähtuvalt.

Kolmanda uurimisküsimusega sooviti teada, kuid võrd arvestavad lisaõppe aastal õpetavad õpetajad õppetööd korraldades mõõduka intellektipuudega õpilase jätkuõppe võimalustega?

Kui õpilane on põhikoolis olnud väga toetatud, siis üleminek kutsekooli või tööellu on haridusliku erivajadusega õppija jaoks väga väljakutsuv (Räis, Kallaste ja Sandre, 2016). Toimetulekuõppekaval õpivad mõõduka intellektipuudega õpilased, kes vajavad tuge kogu oma elu, see tähendab, lisaõppe aasta on väga vajalik pikendus põhihariduse lõpetanud toimetulekuõppekaval õppinud noorele, sest see on võimalus sujuvaks üleminekuks järgmisele astmele. Centar Rakendusuringute keskuse 2022. aastal läbiviidud uuringust selgub, et perioodil 2011-2021 lõpetas põhikooli toimetuleku õppekaval 782 õppijat, neist 328 kasutas lisaõppe võimalust. 246 õppijat lisaõppele suundunutest ei jätkanud oma õpinguid, 71 õppijat suundus kutseõppesse ametit õppima, aastase kutsevalikuõppe valis 9 õppijat ja poole aastase kutsevalikuõppe valis 2 õppijat (Centar Rakendus..., 2022). Seda uuringut arvestades on kümneaastase perioodi vältel jõudnud jätkuõppesse 82 lisaõppe lõpetanud õppijat.

Selleks, et mõista kuid võrd õpetajad arvestavad lisaõppel õppiva õpilase õppekorralduses jätkuõppe võimalustega, oli vaja uurida, kui palju õpetajad teavad jätkuõppe

võimalustest toimetulekuõppe lõpetanud õpilastele. Selleks, et intellektipuudega õppijaid paremini koolijärgseks eluks ette valmistada on varasemalt uuritud erinevaid tegureid, mis on seotud koolide õppekavadega, koolijärgsete teenustega, jätkuõppega ja tööhõivega (Papay ja Bambara, 2014). Leiti, et parimad praktikad intellektipuudega õppijale edu saavutamiseks on seotud ülemineku planeerimisega juba varakult, pere kaasamisega ülemineku planeerimisel, erinevad kogemused kutseõppe erialadega, asutuste vahelise koostööga ja individuaalsete õppekavadega (Park ja Bouck, 2018). Õpetajate küsitlusest, millele vastas seitse õpetajat selgus, et õpetajad hindavad oma õppetöö korraldamist jätkuõpet arvestades valdavalt heaks, kuid neil on vähesed teadmised, millised on toimetuleku õppekaval lõpetanud õppijate jätkuõppe võimalused. Kui õpetajatel oleks nendest võimalustest parem ülevaade, saaksid nad ka lisaõppel õppivate õppijate õppetööd korraldades panna rohkem rõhku õppija individuaalsetele võimete arendamisele ning seeläbi üleminekuplaani koostades ka selgemalt välja tuua õppija jätkuõppe võimalused. Üks uuringus osalenud õpetaja tõi välja, et tal puudub kogemus õppija jätkuõppesse suunamisega kuna nende koolis ei õpi piisavate võimetega õppijaid, kes oleksid võimelised jätkama oma haridusteed kutse omandamisega. Toimetulekuõppe põhiülesanne on toetada erituge vajava õpilase arengut, kes tuleb eluga toime tuttavates olukordades ja teeb võimetekohast praktilist tööd (Põhikooli lihtsustatud..., 2010). Toimetulekuõppes õppijad võivad olla samas vanuses kuid väga heterogeenne grupp, kes on erinevates valdkondades erinevatel arengutasemetel, kuid kindlasti on neid õppijaid, kes oma tulemustelt jõuavad kolmandale arengutasemele, kus riikliku lihtsustatud õppekava Lisa 2 kohaselt kujundatakse lihtsa töö oskusi. Varasemad uuringud on leidnud, et õpetajad pigem alahindavad mõõduka intellektipuudega õppijaid ning keskenduvad vaid sotsiaalsete pädevuste arendamisele (Lansing Cameron ja Cook, 2013). On õppijaid, kes ei jõua oma arengutasemel nii kaugele, et ta oleks võimeline omandama lihtsamaid kutseõppe erialasid, kuid on ka õppijaid, kes on suutelised jätkuõppes õppima ja kutset omandama.

Uuringu käigus kogu materjali analüüsid on uurija jõudnud järeldusele, et lisaõppe aasta peaski olema noore tutvumine erinevate kutse võimalustega koostöös põhikooli ja kutseõppeasutusega. Küsitluses osalenud õpetajad tõi välja, et koostöö jätkuõpet pakkuvate asutustega on enamikes koolides vähene. Kui koostööd kutseõppeasutustega parandada, anda õpetajatele info, milliseid oskusi ja pädevusi kutsekoolid ootavad, siis ei oleks õpetajad infosulus, ning suudaksid pakkuda paremat ettevalmistust noore jätkamiseks jätkuõppes.

Magistritöö üheks piiravaks teguriks oli väike õpetajate valim, mille tõttu ei ole võimalik tulemusi üldistada ega laiendada kõigile toimetulekuõppe lisaõppel õpetavatele õpetajatele. Valimi väiksuse põhjus võib olla töö autori vähene kogemus ankeetküsitluse

koostamisel. Ankeeti tutvustav tekst oleks pidanud rohkem lahti seletama uuringu eesmärki. Ankeetküsimustiku koostamisel lähtuti riiklikust kehtivast õppekavast ja teemale vastavast kirjandusest. Esitatud küsimused oleksid pidanud olema selgemalt sõnastatud ja konkreetsemate valikuvariantidega. Samuti oli uuringu piiravaks asjaoluks, et koolid kasutavad termineid „lisa-aasta“ ja „lisaõpe“ sünonüümidena, kuid oma olemuselt on need kaks täiesti erinevat terminit. Lisa aasta on põhikooli pikendatud õpe, mida võib lapsevanema soovil (alates 03.2023 ei ole vaja enam lapsevanema sooviavaldust) kool pakkuda kaheks õppeaastaks, kuid lisaõpe on peale põhikooli lõputunnistuse väljastamist pakutav lisaõppe võimalus toetatud üleminekuks kutseharidusse või tööturule.

Töö peamiseks väärtuseks on anda ülevaade koolide õppekavades lisaõpet puudutava info kohta, lähtudes oma analüüsis lisaõppe õpilaste jätkuõppesse asumisest. Samuti annab töö mõningase ülevaate õpetajate hinnangutest ja teadmistest lisaõppe õpilaste õppeprotsessi kavandamisest ning nende teadlikkusest jätkuõppe võimalustest toimetulekuõppekaval õppinud õpilastele. Antud magistr töö tulemused võiksid pakkuda huvi toimetulekukoolide juhtidele ja kutseõppeasutustele, kes pakuvad õppekavasid toimetulekuõppe lõpetanud õppijatele. Tööst võib järeldada, et lisaõppe korraldus koolides on ebaühtlane ja vajab ülevaatamist ning ühtlustumist. Samuti võib teha järeldusi, et toimetulekukoolid sooviksid koostööd kutseõppeasutustega suurendada, seega võiks antud magistr töö huvitada ka kutseõppe asutuste juhte koostöö planeerimisel.

TÄNUSÕNAD

Täna oma juhendajaid Eija Sõukandi ja Evelyn Kiivet konstruktiivse tagasiside, mõistva suhtumise ja kannatlikkuse eest. Täna õpetajaid, kes vastasid küsimustikule. Suur tänu Marju Eerikule, tõlkega abistamisel .

AUTORLUSE KINNITUS

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Signe Tohv

/allkirjastatud digitaalselt/

17.05.2023

KASUTATUD ALLIKAD

- Beilmann, M. (2020). Küsimustiku koostamine. Külastatud aadressil
<https://samm.ut.ee/k%C3%BCsimustiku-koostamine>
- Blackwell, W. H., & Rossetti, Z. S. (2014). The Development of Individualized Education Programs: Where Have We Been and Where Should We Go Now? *SAGE Open*, 4(2).
<https://doi.org/10.1177/2158244014530411>
- Bouck, E. C. (2009). Functional Curriculum Models for Secondary Students with Mild Mental Impairment. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 44(4), 435–443.
<http://www.jstor.org/stable/24234253>
- Cameron, D. L., & Cook, B. G. (2013). General Education Teachers' Goals and Expectations for their Included Students with Mild and Severe Disabilities. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 48(1), 18–30.
<http://www.jstor.org/stable/23879883>
- Cristea, M., Ghergut, A. Preparing for Life Beyond School. A Moderated Mediation Approach from the Perspective of Self-Determination, Self-Concept, Student Transition Planning, and Life Skills Development. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4223536>
- Christine A. Christle & Mitchell L. Yell (2010) Individualized Education Programs: Legal Requirements and Research Findings, *Exceptionality*, 18:3, 109-123, DOI: 10.1080/09362835.2010.491740. Loetud aadressil:
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09362835.2010.491740?src=recsys>
- Direktori, õppealajuhataja, õpetajate ja tugispetsialistide kvalifikatsiooninõuded (2013), loetud 21.10.2022 <https://www.riigiteataja.ee/akt/130082013005?leiaKehtiv>
- Eesti Vabariigi Põhiseadus (2020). Kommenteeritud väljaanne, paragrahv 37. Loetud: <https://pohiseadus.ee/sisu/3508>
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced nursing*, 62(1), 107-115.
https://www.academia.edu/4898103/The_qualitative_content_analysis_process
- Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur (2006). Individuaalsed üleminekuplaanid. Toetus üleminekul koolist tööellu. Loetud: https://www.european-agency.org/sites/default/files/individual-transition-plans_itp_et.pdf
- European Centre for the Development of Vocational Training (2017). *Õpiväljundite määratlemine, kirjeldamine ja rakendamine Euroopas*. Loetud

http://haridus.archimedes.ee/sites/default/files/Erasmuspluss/Seminarid/ECVET%20raamat_ET_edited_final.pdf

Haridus ja Teadusministeeriumi kodulehekülg (2023). Loetud:

<https://www.hm.ee/uldharidus-ja-noored/alus-pohi-ja-keskharidus/toe-vajadusega-opilased-oppekorraldus-ja-tugiteenused#koolide-ja-opetajate>

Haridusportaal edu.ee (2022) Kutseharidus, loetud aadressil:

<https://haridusportaal.edu.ee/artiklid/kutseharidus#%C3%B5ppimisv%C3%B5imalused-erivajadusega-%C3%B5ppijale>

Haridussilm (2021), loetud 24.10.2022

<https://www.haridussilm.ee/ee/tasemeharidus/haridusliigid/kutseharidus/kutsehariduse-opilased>

Innove (2019) *Kutsevaliku õpe: kellele, miks, kuidas?*, Tallinn.

Kallaste, E, Lang, A, Rentel, A, Räis, M-L, Sõmer, M (2022) Eesti Rakendusüuringute Keskus Centar, *Lisaõppe ja kutsevaliku õppe analüüs*. Loetud aadressil:

[https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2023-01/L%C3%B5ppraport%20\(1\).pdf](https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2023-01/L%C3%B5ppraport%20(1).pdf)

Kalmus, V. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. V. Kalmus, A. Masso, ja M. Linno (toim), Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <https://bit.ly/3eUt61p>

Karlep, K. (2005). Lev Võgotski ideede aktuaalsus tänapäeval. Haridus 8/2005. Loetud: <file:///Users/signetohv/Downloads/30-35mustv.pdf>

Kaska, M, Anspal, S, (2016) Eesti Rakendusüuringute Keskus Centar, Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus. Teemaatiline raport: *Kaasamise tõhusus*. Loetud aadressil: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/55400/Teemaraaport_Tulemuslikkus_fina1.pdf?sequence=15&isAllowed=y

Kongi, A., Heinmets, H., Täht, H., Binsol, H., Padu, L., & Teesalu, L. (2012). Haridusliku erivajaduse märkamisest ja sekkumisest. Juhendmaterjal kutseõppeasutustele. SA Innove. Loetud aadressil: http://www.rak.edu.ee/public/documents/tugiteenused/HEV_markamisest_ja_sekkumise.pdf

Kontor, A., Võsu, K., Terasmaa, M. (2019). Õpilase individuaalsuse arvestamine võimetekohase õppe tagamisel. *Juhendmaterjal*. SA Innove. Loetud:

Kontor, A., Tiirmaa, L., Randma, L., Kulderknap, E. (2013). Individuaalne õppekava kui õpilase individuaalse arengu toetamise üks tugimeede. Loetud:

- https://rajaleidja.ee/wp-content/uploads/2019/01/pilase-individaalsuse-arvestamine-voimetekohase-oppimise-tagamisel-vormistatud_taiend12.05.2020-1-2-1.pdfhttps://oppekava.ee/wp-content/uploads/2017/01/IOK_oppekava-veebi-v.pdf
- Kreegipuu, M (2011). *Intelligentsus ja psühhopatoogia*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Krull, E. *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*, Tartu. 2000.
- Kutseharidusstandard, vastu võetud 26.08.2013, RT I, 28.08.2013, 13, jõust. 01.09.2013, viimane red. RT I, 17.04.2019, 6.
- Kõrgesaar, J. (2020). Sissejuhatus hariduslike erivajaduste käsitlusse. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- MacLeod, K., Causton, J. N., Radel, M., Radel, P.. (2017). Rethinking the Individualized Education Plan process: voices from the other side of the table. *Disability and Society* 32(3), 395,396. Loetud aadressil: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09687599.2017.1294048>
- Palgi, K. (2013, 6. dets). Kaasava hariduse põhimõtted toimetulekuõppes. *Õpetajate Leht*. Loetud aadressil <https://opleht.ee/2013/12/kaasava-hariduse-pohimottedtoimetulekuoppes/>
- Papay, C. K., Bambara, L. M. (2014). Best Practices in Transition to Adult Life for Youth With Intellectual Disabilities. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 37(3), 136–148. Loetud: <https://doi.org/10.1177/2165143413486693>
- Park, J., Bouck, E. (2018). In-school service predictors of employment for individuals with intellectual disability. Loetud: <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2018.03.014>
- Patel, D., Cabral, M., Ho, A., & Merrick, J. (2020). A clinical primer on intellectual disability. *Translational Pediatrics*, 9(S1), S23-S35. doi:10.21037/tp.2020.02.02 loetud: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7082244/>
- Possul, E, Mets. H (2022) *Eesti kutsekoolide õpetajate ja tugispetsialistide hinnang enda oskustele ja omavahelisele koostööle õpetada ja toetada mõõduka intellektipuudega õpilasi*. Tartu Ülikool
- Praxis (2015) Poliitikauuringute keskus. *Vaimse tervise häiretega inimesed tööturul*. Loetud aadressil https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Toovaldkond/tp_f-too_loppraport_praxis_v_1505.pdf
- Psüühika- ja käitumishäirete klassifikatsioon RHK-10. *Kliinilised kirjeldused ja diagnostilised juhised* (1995).

Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava (2011). Loetud aadressil,

<https://www.riigiteataja.ee/akt/128122010014>

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2010), loetud aadressil:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/111032023074?leiaKehtiv>

Rahvusvaheline Haiguste Klassifikatsioon RHK-11 (2019). Loetud aadressil

<https://icd.who.int/dev11/f/en?fbclid=IwAR2poMiAeIXTesy3S3SWy6Lb7sfbOmoqngzK3gMcmjMOZpRSfpVL0vvZQ#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fid%2fentity%2f759942676>

Raudmees, A. (2016). Eesti Puuetega Inimeste Koda, *Intellektipuue*. Loetud 16.10.2022

aadressil [https://osaluskogud.ee/wp-](https://osaluskogud.ee/wp-content/uploads/Teema_INTELLEKTIPUUE_Eesti-Vaimupuudega-Inimeste-Tugiliit-1.pdf)

[content/uploads/Teema_INTELLEKTIPUUE_Eesti-Vaimupuudega-Inimeste-Tugiliit-1.pdf](https://osaluskogud.ee/wp-content/uploads/Teema_INTELLEKTIPUUE_Eesti-Vaimupuudega-Inimeste-Tugiliit-1.pdf)

Rootalu, K. (2014). Tunnused ja nende tüübid. <https://samm.ut.ee/tunnused-ja-nende-tyybid>

Rutiku, S., Valk, A., Pilli, E., Vanari, K. (2009). Õppekavade arendamise juhendmaterjal.

Loetud:https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/16497/juhend_veeb.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Räty, L., Vehkakoski, T., Pirttimaa R. (2018). Documenting Pedagogical Support Measures in Finnish IEPs for Students with Intellectual Disability. *European Journal of Special Needs*

LISAD

Lisa 1. Õpetajate küsimustik

Küsimustik toimetulekuõppe lisa-aasta õpetajatele

Lugupeetud vastaja!

Palun Teie vastuseid järgnevale küsimustele, et uurida toimetulekuõppes õpetavate õpetajate hinnangud enda teadmistele, mõõduka intellektipuudega õppijate õppetöö planeerimisel toimetulekuõppe lisa-aastal õpetades, et toetada nende jätkuõpet kutsehariduses ning jõudmist tööturule.

Küsitlus on anonüümne ja võtab aega 10-15 minutit. Saadud info aitab toimetuleku õppekava lisa-aastal õpetaval õpetajatel planeerida oma õppetööd õppijast lähtuvalt toetamaks õpilase jätkuõpet kutseõppes.

Küsitlus on anonüümne, andmeid kasutatakse ainult üldisel kujul, kooli ja vastajate isikuandmeid kasutamata.

Ette tänades,

Signe Tohv

TÜ eripedagoogika MA üliõpilane

1. Olen töötanud mõõduka intellektipuudega õpilastega ..... aastat. (vastuseks lisa aastate arv)

2. Minu vanus

Märkige ainult üks ovaal.

20-29

30-39

40-49

50-59

60-69

vanem kui 69

3. Töötan koolis ..... (aine)õpetajana

4. Kõrgeim omandatud haridustase

Märkige ainult üks ovaal.

kutsekeskharidus

rakenduskõrgharidus

bakalaureusekraad

magistrikraad või sellega võrdsustatud haridus doktorikraad

Muu:

Minu omandatud eriala nimetus

5. Olen töötanud mõõduka intellektipuudega õpilastega ..... aastat. (vastuseks lisa * aastate arv)

Lisa-aastal õppetöö planeerimine

Lisa-aasta eesmärgid on:

Leida õppijale lisa-aasta lõpuks plaan edasiõppimiseks ja tagada valmisolek õpingute alustamiseks.

Põhiõpetuse tegevust jätkates toetada õpilase arengut ning vähendada tõrjutust ühiskonnas.

6. Lisaõppel õppiva õpilase puhul lähtun IÕKd koostades eesmärkidest arendada pädevusi:

Vali mil määral nõustud/ei nõustu

ei nõustu üldse pigem ei ole nõus ei oska öelda. pigem olen olen nõus täiesti nõus

Suhtlemisoskus

Koostööoskus

Iseseisvus

Toimetulek erinevate olukordadega

Otsuste langetamise oskus

7. Lisa-aastal õppiva õpilasele IÕK koostamisel lähtun

Vali mil määral nõustud/ei nõustu

ei nõustu üldse pigem ei ole nõus ei oska öelda. pigem olen olen nõus täiesti nõus

Edasiõppimise planeerimisest

Edasiõppimise võimaluste tutvustamisest

Kutse-eelõppe võimalustest

Jätkuõppe eelduste kujundamise võimalustega

8. Õppeaasta alguses arutan lapsevanemaga läbi lapse jätkuõppe võimalused

Märkige ainult üks ovaal.

ei nõustu. 1 2 3 4 5 olen nõus

9. Lisa-aasta õppijale IÕKd koostades lähtun järgnevast

Palun vasta millises ulatuses nõustud/ei nõustu järgnevate väidetega

ei nõustu üldse pigem ei ole nõus ei oska öelda. pigem olen olen nõus täiesti nõus

Vestlen lapsevanemaga ja eesmärgistame lisa-aasta õpingud

Märkan lapse huve

Märkan lapse tugevusi

Annan lapsevanemale tagasisidet lapse õppetulemuste kohta

Annan lapsevanemale pädevat infot lapse edasiõppimise võimaluste kohta

Tunniplaani koostades lähtun aineid valides lapse jätkuõppe eesmärkidest

10. Teen ettevalmistusi õppija lisa-aastaks juba eelneva õppeaasta lõpul.

vestlen lapsevanemaga

vestlen aineõpetajatega

uurin lapsele sobivaid edasiõppimise võimalusi Muu:

11. Kuivõrd kooli õppekava toetab lisa-aastal õppivale õppijale IÕK koostamist ?

Ei toeta üldse 1 2 3 4 5 Toetab väga

12. Tean toimetulekuõppe lõpetanud õpilastele pakutavaid valikuid kutse omandamiseks

Ei tea pigem ei tea ei oska öelda pigem tean tean väga hästi

Kutsehariduskeskused

Töökohapõhine õpe

Tööpraktika võimalused

Kutsevaliku aasta võimalused

13. Teen koostööd erinevate kutseõppeasutustega, kes pakuvad võimalust jätkuõppeks

toimetulekuõppes õppinud õpilastele.

Ei tee koostööd. 1. 2. 3. 4. 5. Teen koostööd.

14. Milliseid kutseõppeasutusi teate, kes pakuvad võimalust omandada kutset toimetuleku õppekaval lõpetanud noortele?

15. Milliseid erialavalikuid pakutakse teie teadmisel kutseõppes toimetuleku õppekaval lõpetanud noortele?

16. Koostöö kutsekooliga seisneb

ei nõustu üldse pigem ei ole nõus ei oska öelda. pigem olen olen nõus täiesti nõus

Kutsun kutsekooli esindajad õppijatele õppimisvõimalusi tutvustama

Käime õppijatega koolides, erinevate erialadega tutvumas

Toimib lõimitud õppetöö lisa- aastal õppijatele (kutse-eelõpe)

Küsin nõu kutsekooli tugispetsialistidelt õppijale valikute pakkumiseks

17. Millist koostööd oled veel teinud, mis ei ole nimetatud eelnevas küsimuses?

18. Tean kutseõppeasutuste tingimusi toimetulekuõppekaval lõpetanud õppija * vastuvõtmiseks kutsekooli

Ei tea. 1. 2. 3. 4. 5 Tean väga hästi

19. Teadmisi olen saanud

Kolleegidelt

Kooli juhtkonnalt

Kutseõppeasutuste kodulehekülgedelt

Kutseõppeasutuste esindajatelt (koole külastades)

Kutseõppeasutuste tugispetsialistidelt

Muu:

20. Millist tuge vajaksid, et lisa-aastal õppiva õpilase jätkuõpet võimalikult hästi toetada?

Palun vasta millises ulatuses Sa nõustud/ei nõustu järgnevate väidetega
ei nõustu üldse pigem ei ole nõus ei oska öelda. pigem olen olen nõus täiesti nõus

Vajan infot erinevate kutseõppeasutuste kohta

Vajan infot kutseõppeasutuse tugisüsteemide kohta

Vajan kooli juhatuse tuge õppijatele erinevate võimaluste pakkumiseks (nt õppekäigud kutseõppeasutustesse)

Vajan tuge koostöö arendamiseks kutseõppeasutustega

Vajan materiaalseid vahendeid kutse- eelõppe pakkumiseks

21. Palun nimeta kutseõppeasutused, kellega teil on hea koostöö.

22. Palun nimeta kolm eriala, mis on lisa-aasta lõpetajate seas enim valitud.

23. Millised on need olulised tegurid, mis otsustavad kutsekooli valiku?

Märkige kõik sobivad.

erialavalikud kutsekoolis

sobivad tugiteenused

kodu lähedus

õpilaskodu toetatud elamise teenusega

pere eelarvelised vahendid

õppija erihuvid

Muu:

24. Mida peaks toimetulekuõppe õppekorralduses muutma, et lisa-aastal õppimine toetaks õppijate jätkuõpet ja jõudmist tööturule?

LIHTLITSENTS LÕPUTÖÖ REPRODUTSEERIMISEKS JA ÜLDSUSELE KÄTTESAADAVAKS TEGEMISEKS

Mina, Signe Tohv

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose *Toimetulekuõppe lisaõppe aasta õpilaste toetamise võimalused jätkuõppesse asumisel koolide õppekavade ning õpetajate hinnangute põhjal* mille juhendajad on Eija Sõukand ja Evelyn Kiive reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autoritele viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autoritele. 4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Signe Tohv

17.05.2023